

Önigazgatásosan szervezett munkásosztály — a társadalom uralkodó gazdasági és politikai hatóereje

---

Socijalizam, a Jugoszláv Kommunista Szövetség folyóirata, XVI. évf. 1973. 2. sz.

I.

Egy évszázad választ el bennünket Svetozar Marković ténykedésétől és a szocialista mozgalom kezdetétől Szerbiában — attól az időtől, amikor a Crveni barjak (Vörös lobogó) elnevezésű tüntetés keretében lezajlottak a kragujeváci munkások, fiatalok és polgárok első akciói —, s ez idő alatt társadalmunk óriási változásokat élt meg. Hazánk akkoriban elmaradott, szegény, paraszti állam volt, a tőkés rendnek csupán a kezdeti formái alakultak ki. Ezután következett a tőkés fejlődés néhány évtizede, majd ennek felszámolása a szocialista forradalomban, s végül a szocialista építés eredményekben gazdag három évtizede. Az egymást felváltó történelmi alakulatok keretében a társadalmi élet minden területe — kezdve a termelőerőktől és a gazdasági-szociális felépítéstől a politikai formákig és a kultúráig — mélyreható változásokon esett át. Ennek ellenére — s ez egy olyan tény, amely első pillantásra érthetetlennek, látszólag képtelenségnek tűnik —, a nagy változások mellett is, amelyek végbementek, s amelyek elválasztanak bennünket Svetozar Marković idejétől, a valódi viszonyok és eszmék tekintetében létezik valami, ami ezt a két időszakot egymáshoz közelíti.

Vegyük Svetozar Marković két kulcsjellegű eszméjét: az antibürokratizmust és az önigazgatást.

Hosszú időnek kellett eltelnie, sok eseménynek kellett lezajlania, mire a szocialista társadalmi átalakulásért folytatott harc tapasztalatai kellő jelentőséget adtak ezeknek eszméknek, s a szocialista rend időszerű témájává avatták őket.

Persze az antibürokratizmusra és az önigazgatásra vonatkozó elképzelés tartalma, az idevágó empirikus anyag módosulásai következtében megváltozott, mint ahogyan a feltételek is megváltoztak, melyek között önnön szerepüket betölthetik az adott helyzet értelmezésében és a gyakorlati ténykedés irányának meghatározásában.

Svetozar Marković érdeme abban van, hogy megértette és megmagyarázta a bürokráciának nem csupán politikai, hanem gazdasági jellegét is (a bürokrácia ugyanis abban az időben Szerbiában az elsődleges felhalmozás folyamatának hordozója volt)¹, felismerte, hogy a bürokrácia társadalmi-gazdasági jellegéből és funkciójából társadalmi ellentmondások származnak, s rámutatott a bürokrácia túlhaladásának módjára is, reális antiteziseként az önigazgatást jelölve meg.

A polgári kritikusok épp ebben a kérdésben álltak legélesebben szembe Svetozar Markovićtyal, ami persze egészen érthető. Ugyanakkor azonban a szocialista kritikusok is ezt a tételt találták a „legproblematikusabbnak” mű-

vében, mivel — hogy Engels szavával éljünk — a „babonás hit” az államban, a centralisztikus, bürokrata-hierarchikus berendezkedés szükségességében évtizedeken át megcáfolhatatlan dogma volt a szocialista mozgalmokban, mindaddig, amíg a szocialista átalakulás forradalmi gyakorlata Jugoszláviában nem szállt szembe ezzel gyakorlati és elméleti bírálatával.

Ez a forradalmi gyakorlat, új történelmi helyzetében, ismételten mint társadalmi-gazdasági viszonyt és kategóriát vetette fel a bürokrácia kérdését, s tagadásának útjaként újra az öngazgatási viszonyok és intézmények létrehozását jelölte meg.

E kérdés körül összpontosul a szocialista társadalom kezdeti szakaszának alapvető problémaköre. Hogyan lehet az „állami burkolatú szocializmusból” átkerülni a szabad társulású szocialista közösségbe, abból a szocializmusból, amelyet még súlyosan terhel a korábbi társadalom sok maradványa, a polgári jog számos csökevénye, a gazdasági, politikai, eszmei síkú elidegenedés megannyi öröksége?

Ebben csúcsoad ki tehát a modern szocialista társadalmak legfőbb problémája, hiszen ezeket a társadalmakat a történelem olyan helyzetbe állította, hogy megfelelő megoldások után kutatva gyakorlatukban kitérítik a szocializmus határait, s hogy utat törjenek az új történelmi térségekbe.

Hazánk szocialista erőinek is ez a feladata: harc a bürokráciának és minden megjelenési formájának tényleges és elméleti túlhaladásáért, az öngazgatási viszonyok fejlesztéséért, s azért, hogy ezeket a viszonyokat összefüggő egésznek képező társadalmi rendszerré fogjuk össze.

Társadalmunkban már több mint két évtizede ennek a feladatnak a teljesítése képezi minden társadalmi akció tárgyát, attól az irányvételtől kezdődően, amely az öngazgatású szocialista rendszer fölépítése felé tereli társadalmi átalakulásunkat, s amely az első munkástanácsok megalakulásával, 1950-ben vette kezdetét. Ez időtől kezdve társadalmunkban az öngazgatási viszonyok kialakítása és fejlesztése képezi minden társadalmi történés alapját, s e több szakaszos fejlődés során a társadalmi és erőviszonyok különböző konstellációi váltották fel egymást.

II.

Az utóbbi két-három esztendőben olyan helyzet alakult ki társadalmunkban, amelyet egy egész sor viszonylag új probléma jellemez a társadalmi mozgásból és annak ellentmondásaiból eredően, de amelynek épp ilyen sajátossága a szocialista erőknél az a sok kezdeményezése és akciója is, amely az öngazgatás további expanziója érdekében e problémák megoldására irányul. Mindezeknek a kezdeményezéseknek és akcióknak a maguk összességében, mindegyiküknek a maga módján egy és ugyanaz a céljuk, s ezt a célt a legáltalánosabban úgy fogalmazzuk meg, mint a munkásosztály közvetlen hatalmának megvalósulását a társadalom gazdasági és politikai tényezői felett.

Minthogy e cél megvalósítása megköveteli a társadalmi viszonyok és a szervezkedési formák módosítását, kezdve a társult munka szférájától a politikai rendszer minden intézményéig, s mivel az alkotmánymódosításnak, amely az 1971-es alkotmányfüggelék elfogadásával kezdődött el és még mindig folyamatban van, ez az értelme és feladata — így az alkotmányreform központi kérdésévé vált minden kezdeményezésnek és intézkedésnek, amely a legfőbb cél elérésére irányul fejlődésünk jelenlegi szakaszában.

Magától értetődik, hogy az alkotmányreform csak abban az esetben válhat emelőjévé a társadalmi viszonyok meghatározott irányú módosításának, ha ez a reform részét képezi a teljes társadalmi akciónak, továbbá ha a kellő megoldások felkutatásában részt vesznek a társadalom legkiterjedtebb alkotói erői, s ha az alkotmányos előírások végrehajtásáról közvetlenül az öngazgatás által megszervezett dolgozó emberek gondoskodnak.

Ha meg akarjuk érteni az öngazgatású szocialista erők kezdeményezéseinek és akcióinak lényegét, ismernünk kell ezek kölcsönös kapcsolatait, s ugyanakkor helyüket is meg kell találnunk az öngazgatási rendszer fejlődési folyamatában. Tekintettel a téves vagy tudatosan elferdített magyarázatokra, amelyek a közvéleményben keringenek (az általános politikai irányvonal állítólagos módosításáról, a régi irányzatokra való visszatérésről és más hasonlókról), ma különösen időszerű és fontos, hogy a szocialista erők

által szorgalmazott haladási irányban felismerjük az öngazgatásos fejlődés már korábban világosan meghatározott mozgásirányának folytatását.

Emellett, ha felfedezzük a kapcsolatot a mai társadalmi kezdeményezések és az öngazgatásos fejlődés ezt megelőző hűszéves gyakorlata között, akkor reális alapjait és indítékait is megtaláljuk e társadalmi kezdeményezéseknek. Szemmel látható, hogy a mai határozottabb elrugaszkodáshoz az etatista és technobürokratikus viszonyoktól és az öngazgatás következetesebb megvalósításához annak elmaradhatatlan szükségessége adta meg a lökést, hogy haladéktalanul fel kell oldanunk a társadalmi életben felhalmozódott ellentmondásokat.

Az 1965-ben bevezetett gazdasági reform értelme abban volt, hogy az öngazgatású társadalmi-gazdasági viszonyok továbbfejlesztéséhez biztosítanunk kellett a bővített újratermelés deetatizálását, mert a társult dolgozó emberek csak így vehették birtokukba a bővített újratermelés eszközeit, más szóval a teljes társadalmi hatalom legfontosabb elemét, emelőjét a társadalmi folyamatok irányításának. Tudjuk azonban, hogy az újratermelés deetatizálásának és társadalmosításának irányvonalán, többféle okból kifolyólag, a részleges eredmények ellenére sem érthetjük még el a végcélt.

A bővített újratermelés deetatizálása rendkívül lassan ment. Végrehajtásában nem voltunk mindig következetesek, s a döntő szót a bővített újratermelésben leginkább még mindig az állam mondta ki a szövetségben, a köztársaságban, a tartományban vagy a községben. Ezenkívül a bővített újratermelés deetatizált eszközei, a társadalmi tőke, az újratermelés céljaira felhalmozott tárgyasult munka, a társult munka közvetlen befolyását és ellenőrzését megkerülve, több szempontból is az áru- és pénzforgalmi szervezetek csúszszerveinek és a nagy gazdasági társulások vezérgazgatóságainak, valamint a társadalmi alapok igazgatóságainak uralma alá került, mert az ő kezükben halmozódott fel a társadalmi tőke egy-egy része. És ezután, a legtöbb esetben az történt, hogy szövetség jött létre a társadalmi-politikai közösségekben felhalmozott társadalmi eszközök igazgató szervei, valamint a pénz- és áruforgalmi szervezetek, a nagy társulások és pénzalapok technokráciája között. Ilyenformán az etatizmus új alakban élt tovább, jól alkalmazkodva a mai új feltételekhez. A gazdasági reform keretében meghozott intézkedések tehát hiába szorgalmazták és irányozták elő a társult munka számára a bővített újratermelés eszközei felett való uralmat, ezek az eszközök továbbra is kívül maradtak a dolgozó emberek és öngazgatású szervezeteik hatáskörén.

A termelési és a tulajdonviszonyok ilyen alakulásának feltételei között, amikor az államtulajdon mellett egyre nagyobb érvényt szereznek maguknak a technokratikus csúciszervek rendelkezésére és igazgatása alatt álló csoporttulajdonok, az áru- és pénzgazdálkodás felszabadítása, a szabadabb piacgazdálkodás, amit a gazdasági reform szorgalmazott — ha ezt egyáltalán tovább lehetett fejleszteni a különféle formájú etatisztikus és adminisztratív viszonyokkal terhelt termelési rendszerben — egyre kiélezettebb tette annak gazdasági és szociális következményeit, hogy a termelők és a munkafeltételek közé még mindig ék szorult.

Emiatt az integrációs folyamatok — ami nem csupán a korszerű technológia és munkaszervezés parancsoló szükségyszerűsége, hanem fő követelménye a szocialista öngazgatás fejlettebb viszonyainak és formáinak is — a legtöbb esetben nem a társult dolgozó emberek kezdeményezésére jöttek létre, s ennek jellegükben is meg kellett mutatkozni. A társadalmi-gazdasági viszonyok és a bővített újratermelés terén kifejezésre jutó ellentmondások ugyanis, az eszközök elidegenítése, mások igazgatása alá való helyezése és a jövedelem kisajátítása a dolgozó embereket teljesen érdektelenné tette az integrációk iránt. Nem rendelkezvén olyan mozgató erővel, ami szocialista társadalmi-gazdasági értelmet adott volna neki, egy-egy integráció sok esetben csupán a bürokratikus és technokrata igazgatási központok kombinációit szolgálta, uralmi szférájuk és befolyásuk további kiterjesztését célozta.

A társadalmi-gazdasági viszonyok ilyen ellentmondásai forrásait képezik az ellentéteknek a politikai viszonyok terén is, s ezek közül néhány az elmúlt években igen éles formában vetődött fel. Azóta ezek az ellentétek visszaszorultak, de továbbra is jelen vannak, minthogy még ma sem haladtuk túl azokat a feltételeket, amelyek között újratermelőnek.

Egészen természetes, hogy a társadalmi-gazdasági szférában kialakult viszonyok politikai síkon fejeződnek ki: aki uralma alatt tartja a társadalom gazdasági hatalmának felhalmozott eszközeit, az felülkerekedik a társadalom politikai szervezetein is, vagyis ha meg akarja tartani gazdasági hatalmát, politikailag is uralkodnia kell, s ehhez minden lehetősége adva van.

A társadalmi újratermelés felhalmozott eszközeivel rendelkező bürokratikus és technokratikus csoportok kialakulásának legfőbb előfeltétele az eszközök elidegenítése a dolgozó emberektől, az igazgatás kisajátítása és az eszközökkel való rendelkezés a dolgozó emberek ellenőrzése nélkül. Más részről a társadalmi és politikai döntéshozatal feletti bürokratikus-technokrata uralom — kezdve a munkaszervezettől és a kombináttól egészen a községi, tartományi, köztársasági és szövetségi központig — csak úgy valósulhat meg, ha ezek a góccok kikerülnek a dolgozó emberek közvetlen befolyása alól.

A közvetlen demokrácia visszaszorítása, és közvetett, közvetített, képviseleti demokráciával való helyettesítése természetes és törvényszerű törekvése a bürokratikus-technokrata erőknél a társadalom politikai berendezkedésének területén. Ezek az erők a politikai intézményformák egész skáláján arra törekvésnek, hogy a társadalmi-politikai döntéshozatal minden szervének politikai-képviseleti jelleget adjanak — kezdve a munkástanácsoktól, kiváltképpen a társult vállalatok központi munkástanácsaitól egészen a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületéig. A társadalmi-politikai szervezetekben ez a törekvés a fórumok önállósulásában, a bázistól való elszakadásukban és a horizontális irányú egymásközötti kapcsolatokban, az önállósult fórumok személyzeti beosztottjainak összefonódásában, valamint a technobürokratikus csúcsszervezettel létrehozott kapcsolataikban fejeződik ki.

Ezek az irányzatok a politikai szférában sajátos alapját képezik a politikai viszonyoknak és konfliktusoknak, amilyenekkel az utóbbi években oly sokszor találkozhattunk a politikai élet színterén (csoportosulások és csoportok közötti harcok, úgynevezett politikai esetek, politizálás, demagógia, politikai korrupció és más hasonlók).

A szövetség és egyes köztársaságok közötti, valamint a köztársaságok egymás közötti nézeteltéréseinek, de épp így a nemzetiségi viszonyok kiéleződésének is, ami még nemrégiben is komoly nyugtalanságot váltott minduntalan a politikai életben, a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok ellentmondásosságai képezik az alapját.

„Kiterjedt hatáskörökkel rendelkezvén — írta ezzel kapcsolatban Milentije Popović —, s minthogy gazdasági lényegüknél fogva ezek a hatáskörök mindig etatisztikusak voltak és maradtak, a szövetség jogi és gazdasági szempontból kénytelen volt tulajdonosként fellépni. Ebben a rendszerben a köztársaság is csak úgy viselkedhetett, mint tulajdonos. A szövetség és a köztársaságok közötti ellentmondások leginkább olyan jelleget kaptak, mintha két „etatisztikus tulajdonos” került volna egymással szembe. Ebben az összeütközésben aztán új fényben vetődtek fel a nemzetiségi problémák, és pedig mint valós problémák. A két „etatisztikus tulajdonos” közötti összetűzés úgy nyilvánult meg, mint a szövetség és a köztársaságok hatásköri összeütközése, politikai szempontból pedig a centralista és a nagyobb önállóságot követelő köztársasági erők összeütközésének tünt, noha alapjában véve az etatizmus és az öngazgatás került egymással szembe, s a teljes megoldáshoz kizárólag az etatizmus visszaszorításának útján juthattunk el. Más szóval, az etatisztikus alap a bővített újratermelés szférájában megtévesztő fényt vetett a tényleges viszonyokra és valódi problémákra.”²

Fontos, hogy szem előtt tartsuk ezt a reális társadalmi állapot minden ellentmondásával együtt, hiszen ebből indultunk ki az alkotmányreform és a többi napirenden levő akció program céljainak meghatározásában. Eközben világosan látszik, hogy a legfőbb cél: a munka felszabadítása és az egész társadalmi építmény ilyen alapon való kialakítása az öngazgatási rendszer formáiban — tartósan jelen van a társadalmi mozgás alapvető irányvételében, sőt konkrét tartalmat nyer, tekintettel a tényleges viszonyok változásaira, valamint a kialakult ellentmondások konkrét megnyilvánulásaira és jellegére.

Az alkotmánymódosítást, Tito elvtársnak és a JKSZ Végrehajtó Irodája Elnökségének levelét és több más kezdeményezést is ugyanaz a fundamen-

tális elhatározás inspirálja, ami már alapját képezte a vállalatok igazgatását szabályozó, 1950. júniusában meghozott törvénynek, a JKSZ 1958. évi Programjának, az 1963. évi Alkotmánynak és az 1965-ben meghozott gazdasági és társadalmi reformnak is, de a legújabbaknak most megoldást kell nyújtaniuk a további öngazgatásos fejlődésre — tekintettel az időszerű ellentmondásokra a társadalmi-gazdasági viszonyok terén, figyelembe véve az etizmus megnyilvánulásainak mostani formáit és módozatait, szövetségét a technokratizmussal, és ismerve a társadalmi tulajdon degradálásának jelenlegi irányzatait, a csoport- és az állami tulajdonviszonyok visszaállításának kísérleteit, ismerve az ezekből származó ellentmondásokat, valamint azokat a különleges ellentmondásokat, amelyek a politikai viszonyok és az eszmei áramlatok terén jelentkeznek.

Mindez még sokrétűbbé teszi az öngazgatású társadalom fölépítésére irányuló vállalkozásunkat. A társadalmi viszonyok megváltoztatása — amennyiben az ilyen mélyreható átalakulást követel meg a társadalom minden alkotó elemétől és kölcsönös kapcsolatától, összhangban az öngazgatási viszonyok és rendszer fejlődési folyamatával — nagy horderejű forradalmi folyamat, amelynek előrehaladását elkerülhetetlen ellentmondások kísérik nem kis intenzitással. Ezért bizonyult illúziónak az a várakozás, hogy az öngazgatás fejlődése síma folyamat lesz, s illúzió lenne most is, ha erre számítanánk.

Így az öngazgatási forradalomnál kifejezésre jut az az alaposság és kitartás, amit Marx tulajdonított a proletárforradalmaknak: „A proletárforradalmak... állandóan bírálják önmagukat, folyton megszakítják saját menetüket, visszatérnek a látszólag már elvégzetthez, hogy megint újból elkezdjék, kegyetlen alapossággal gúnyolják első kísérleteik felemáságait, gyengeségeit és gyatraságait, úgy látszik, mintha ellenfelüket csak ezért tepernék le, hogy az új erőt szívjon a földből, és még nagyobb óriásként egyenesedjék fel velük szemben, mindig visszariadnak saját céljaik bizonytalan hatalmaságától, míg meg nem teremődik az a helyzet, amely minden visszafordulást lehetetlené tesz...”³

Ugyanígy az öngazgatási forradalom is megszakítja saját folyamatát, szembefordul az ellenséggel, aki megújította erejét és harci módszereit, visszaszorítja önmagát, újólag visszatér arra, amit csak félig végzett el, mindaddig, amíg az öngazgatási viszonyokat nem teszi a társadalom olyan szilárd, megbonthatatlan életmódjává, hogy már semmiféle nyomás, elvitatás nem hozhatja veszélybe létezését.

Az öngazgatásért folytatott harc hordozóinak szerepében fellépő társadalmi erők számára fontos, hogy a kusza és ellentmondásos feltételek zürzavarában, amelyek e harc során előállnak, felismerjék: mi képezi az alapvető forradalmi folyamatot, s melyek azok a pontok, amelyek ebbe az irányba tereklik a társadalom mozgását, s döntő jelentőségűek a harc kimenetele szempontjából — mert csak ennek alapján rendelkezhetnek megfelelő kritériumokkal a helyzet értékelésére és arra, hogy megkülönböztessék egymástól az elvi jellegű, stratégiai jelentőségű kérdéseket a taktikai kérdésektől. Kizárólag ezen alapozódhat a kritérium, hogy megállapíthassuk: mikor van szó az öngazgatási fejlődés irányvételének feladásáról, visszatérésről, kapitulációról, amikor pedig arról, hogy csupán egyes ügyekre térünk vissza azok alaposabb rendezése végett, összhangban az alapvető irányvonal jellegével és szükségleteivel, vagy arról, hogy eszmeileg „térünk vissza” az alapelvekre és célokra avégett, hogy ismételten kiemeljük az alapvető irányvétel lényegét, s hogy kiküszöböljük a zavarokat és ingadozásokat.

Az ellenfél természetesen mindig arra törekszik, hogy az öngazgatású társadalmi gyakorlat hordozóit letérintse az alapvető irányvonalról, s ha ez az ellenség most többet beszél arról, hogy mi most eltértünk az öngazgatási fejlődés alapvető irányától és elveitől, hogy mi most visszafelé haladunk s más hasonlókról, akkor ez csupán az ő elégedetlenségét tükrözi amiatt, hogy ez a fejlődés nem vált kérdéssé, s hogy a harc a zavarkeltés kísérlete ellenére is folytatódik.

III.

Az új viszonyok létrehozását, amelyek között megszűnik a társadalmi tőke elidegenítésének lehetősége a dolgozó emberekkel szemben, s megszűnik minden ezen alapozódó elidegenedés a politikai és eszmei szférában, azoknak a viszonyoknak a létrehozását, amelyek között a dolgozó ember összefonódik a munkafeltételekkel és a politika társadalmisításával, csak a munkásosztály harcolhatja ki, mert csak ő képes ezt megtenni. Ennek a harcnak a kimenetele szempontjából azonban döntő jelentőségű, hogy olyan módon és formában legyen a munkásosztály megszervezve, amely megfelel feladatainak és társadalmi szerepének, miután a munkásosztály képezi az öngazgatású szocialista átalakulás vezető erejét.

Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi szervezeti és intézményes rendet bizonyos területeken módosítani kell, helyenként új formákkal kell felváltani, másutt pedig bővítésre és továbbfejlesztésre van szükség.

Az intézményesítési és szervezkedési rendszerben bekövetkező változások minden dinamikus társadalom számára törvényszerű jelenségek, hiszen ennek a rendszernek nyomon kell követnie a társadalmi viszonyok alakulását és alkalmazkodnia kell hozzá.

Minden olyan intézményes és szervezeti forma fennmaradása, amit a társadalmi viszonyokban már túlhaladtunk, forrását képezi a fejlődési zavaroknak és tévelygéseknek. Ugyanakkor azonban, ha kívül maradunk a szervezetségi hatókörön, ha megengedjük az ösztönösséget a viszonyoknak azon a területén, amelynek az egész társadalmi folyamatra és rendszerre hatása van, akkor olyan irányzatoknak engedhetjük át a teret, amelyek nem csupán zavart kelthetnek a továbbfejlődésben, hanem azt egyszerűen meg is gátolhatják.

Az intézményesítési-szervezési kérdéskör mindkét említett szempontjából — a rendszer fejlődésében észlelt lemaradás és a nem megfelelő szervezethezesség miatt — öngazgatási forradalmunk voltaképpen önmagát bírálja. Eközben minduntalan szemben találja magát azzal az álészmével, hogy a dolgozó embereknek, az öngazgatásnak, a szocialista demokráciának egyre kevesebb szervezethezességre van szüksége, s hogy a folyamatokat át kell engedni az ösztönös fejlődésnek. Ezt az álészmét helyenként az elmélet szintjére emelték, amelynek éle hol a munkásosztály egyes szervezeti formái ellen irányul (az „öngazgatás élenjáró párt nélkül” szólamával), hol pedig az egész öngazgató társadalom szervezeti rendszere ellen (általánosságban az „antiinstitucionalizmus” és a dezalienáció nevében, az „alkotásrendtől” való megszabadulás nevében, annak a szabadságnak a nevében, amelyet állítólag minden szervezethezesség veszélybe sodor az „oligarchia vastörvénye” által).

Ezek a novelláris anarcholiberalista elméletek semmivel sem kevésbé ellentétesek a munkásosztály legfőbb érdekeivel és nem is kevésbé reakciósak, mint amilyenek eredeti kiadásukban voltak. A munkásosztály ereje, fölénye más osztályok felett — mint ahogyan azt a tudományos szocializmus alkotói annyiszor hangsúlyozták — éppen szervezőképességében rejlik. Mindazt, amit a munkásosztály az eddigi történelem folyamán kiharcolt magának, e képességének köszönheti, mindig hatékony szervezeteket hozott létre a legkülönbözőbb célok, szükségletek és érdekek megvalósítása érdekében, a maga felszabadításáért folytatott harc különböző szakaszaiban és különféle feltételei között. A szervezethezesség a munkásosztály létének megnyilvánulási módja. Ha a többi osztály és különösen a deklaszált elemek kellemetlenül érzik magukat a szervezethezesség közepette, ha számukra ez a szabadság nélkülözését jelenti, a munkásosztálynak mindenestre ez ad módot a szabadság kivívására.

A munkásosztály számára tehát magától értetődő a szervezethezességre való törekvés, mert az ösztönös társadalmi mozgáson csak szervezett renddel kerelkedhet felül, s a társadalmi fejlődést csak így rendelheti az ember uralma alá ahelyett, hogy az uralkodna az embereken, de ez a törekvés ugyanakkor minden modern társadalom törekvése is, hiszen annak technológiai bázisa és sokrétűsége magas fokú szervezethezességet követel meg a társadalmi élet és munka minden területén. Ebből ered a munkásosztálynak mint az általános társadalmi előrehaladás hordozójának egyik legfőbb szerepe.

Ilyenformán a munkásosztály és tudományos elmélete, a marxizmus az intézményesítés és a szervezkedés tekintetében nem veti fel a létjogosultság kérdését, hanem csak annak jellegét és funkcióját vizsgálja minden konkrét esetben, különös figyelemmel a szocialista fejlődés céljainak és szükségleteinek megvalósítására az adott feltételek között.

Különben is, ha nem a vakbuzgóság végső esetével van dolgunk, amelynek már semmi kapcsolata sincs a valósággal, s ha nem akarjuk elvetni a társadalmi élet minden civilizált formáját, nehéz elhinni, hogy az antiinstitucionalizmus mai elméletének követői eléggé világosan fejtik ki elméletüket. Ha részletesebben belemélyedünk ezekbe az elméletekbe nálunk, csakhamar belátjuk, hogy az institucionalizmus absztrakt kritikája mögött valaképpen nagyon is konkrét bírálathoz húzódik meg saját öngazgatási rendszerünkkel szemben. Az intézményesítés kritikájával kapcsolatos és a belőle táplálkozó gyakorlati ténykedés egyrészt zavart és szervezetlenséget kíván előidézni, másrészt pedig a szervezkedés és az intézményesítés elleni támadással ködfüggőnyt kíván kialakítani, amely mögött szintén szervezkedés és intézményesítés folyik — de egészen más célból, mint amire az öngazgatásilag szervezett társadalom törekszik.

Az elmúlt években számos esetben bebizonyosodott, hogy a társadalom életében bekövetkezett ösztönös mozgások, amelyekre nem érvényesek az öngazgatási normák, szervezetek és intézmények, lerombolták a szocialista viszonyokat és visszaszorították a munkásosztályt a társadalmi befolyás és döntéshozatal pozíciójáról más erők javára. Ugyancsak beigazolódt, hogy a szervezkedés és intézményesítés elleni harc jelszava alatt szervezett és intézményes gócok alakultak ki, amelyek támaszul szolgáltak az öngazgatás elleni tevékenységhez — vagy az által, hogy kisajátítottak egyes már meglévő intézményeket és szervezeteket, vagy az által, hogy egészen új, extrainsituacionális szervezeteket hoztak létre az öngazgatási rendszeren kívül. Egyes helyeken és bizonyos időpontokban mindezek az öngazgatási rendszerből kisajátított vagy mellette létrehozott szervezetek szoros kapcsolatban álló, szinkronizált, koordinált tevékenységet fejtettek ki, nagyon is szervezett formában léptek fel. Voltaképpen így alakultak ki az úgynevezett „mozgalmak”.

Az öngazgatású társadalmi rendszer szervezeteinek és intézményeinek átalakulása és fejlődése, amely magában foglalja az eddigi fejlődés bírálólag felmért tapasztalatait — ami most van folyamatban vagy előkészítés alatt —, több dimenzióban megy végbe, de mindegyiknek azonos az értelme. Ez abból áll, hogy a dolgozó embereknek azokat a szervezkedési formákat kell kialakítani és bővíteni, amelyek lehetővé teszik számukra a közvetlen és tényleges ellenőrzést a munkafeltételek fölött, valamint a határozathozatalt a társadalmi ügyekben. Minden intézményes forma — kezdve a társult munka alapszervezetétől, a helyi és más öngazgatású érdekközösségen és küldöttségi rendszeren át egészen a kommunáig és más társadalmi-politikai közösségekig, a társadalmi-politikai és más társadalmi szervezetekig — saját alkatanál, funkciójánál és helyzeténél fogva úgy van beépítve a rendszerbe, hogy lehetővé tegye a munkásosztály említett alapvető céljának megvalósítását, hiszen a dolgozók csak így válhatnak a társadalom uralkodó gazdasági és politikai hatótényezőjévé.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az intézményesítési és szervezkedési rendszer reformja rendkívül kiterjedt vállalkozás, több dimenziójú, a társult munka területétől a politikai szervezkedésig terjed, hiszen ez volt az egyik legfőbb követelmény, amikor hozzáláttunk ennek a reformnak az előkészítéséhez. Ez az álláspont annak szükségességét emeli ki, hogy az egyes területeken alkalmazott megoldásokat összhangba kell hoznunk az egész rendszerre érvényes megoldásokkal.

Ezzel kapcsolatban Edvard Kardelj a következőket írta A társadalmi tulajdon jelentőségéről című értekezésében:

„Igaz az, hogy a munkásnak a termelésben és a munkában elfoglalt öngazgatási szerepével a társadalmi tulajdon újratermelésének alapvető és döntő tényezőjévé, hordozójává kell válnia. De épp ennyire igaz az is, hogy a mai feltételek között az öngazgatás által szervezett munkás nem juthatna ilyen társadalmi-gazdasági helyzetbe és szerephez, ha nem támaszkodhatna

a munkásosztály szervezett, mondhatnám úgy is, intézményesített erejére, azaz a társadalmi munkában társult dolgozó emberek hatóképességére.

A magános munkásnak, vagy a szervezetlen munkásoknak nem lehet eleendő politikai és gazdasági erejük ahhoz, hogy szembeszegüljenek a bürokrata és technokrata monopólium őserejű nyomásával, amikor az a társult munka és az állam tekintélyével lép fel ellenük. Ilyen ereje csak a szervezett munkásosztálynak lehet. Erre a szervezethez pedig csak magában a társult munkában tehet szert, a kölcsönös gazdasági viszonyok, vagyis a jogok és kötelezettségek, illetve a felelősség szilárd rendszerének közvetítésével. Ezek szerint a munkásosztálynak mint államnak, mint politikai hatalomnak szervezettnek kell lennie. Szervezettnek kell lennie mint társadalmi-politikai tényezőnek is, olyan szervezetek által, mint amilyenek a Kommunisták Szövetsége, a szakszervezetek, a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége stb.”⁴

A munkásosztályra és minden dolgozó emberre egész sor feladat hárul az öngazgatású társadalom szervezeti rendszerének átformálása és továbbfejlesztése terén, összhangban az alkotmányreform és számos más társadalmi kezdeményezés és akció célkitűzéseivel. A feladatok megvalósításához hosszú, kitarató, sokoldalú és megfontolt akcióra van szükség. És a siker ezen a téren a győzelmet fogja jelenteni a szocialista fejlődésért folyó harc legfontosabb csatájában a mai időszakban.

Megjegyzések

¹ Lásd Veselin Masleša: Svetozar Marković, Belgrád, 1945. 14—16. és 76. old.

² Milentije Popović: Expozé a Szövetségi Képviselőház összes tanácsainak 1971. március 29-i együttes ülésén, az alkotmányfüggelékek tervezetének beterjesztése alkalmából.

³ Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája, Marx—Engels Művei, Budapest, 1962. 8. kötet, 108. oldal.

⁴ Edvard Kardelj: A társadalmi tulajdon ellentmondásosságai, Létünk, 1972. 5. szám, 135. oldal.